

III

ДОКУМЕНТА О АТЕНТАТОРУ МУХАМЕДУ МЕХМЕДБАШИЋУ

Приликом погибије Фрање Фердинанда у Сарајеву сви су атентатори били похватани, док се Мухамед Мехмедбашић спасао бјекством у Црну Гору. Прегледао сам све фасцикуле Министарства иностраних дјела и Министарства унутрашњих дјела из 1914 године да бих нашао документа која се односе на Мехмедбашићев боравак у Црној Гори. Нашао сам само 27 докумената и то у архиви Министарства унутрашњих дјела, а међу њима и вербалне ноте Аустроугарског посланства на Цетињу. Документа су била разбацана по разним фасцикулама. Професор Ристо Драгићевић нашао је у личном архиву краља Николе дио саслушања Филипа Михајевића, које ми је уступио. Докумената је свакако било више, али су нестали, јер је архива црногорске владе током аустроугарске окупације уништена од стране окупатора (1916—1918).

Допосим само 14 најважнијих докумената, док сам остала користио и дијелом цитирао за свој чланак у овом двоброју „Историских записа“.

Јован ИВОВИЋ

1 Изјава Мехмедбашићева и спроводни акти управних власти Племенском капетану!

Пилатовци

Данас сам прешо у Краљевину Црну Гору из разлога:

На дан 15 јуна по старом календару, како је познат случај који се десио у Сарајеву, био сам и ја у друштву од 6 особа који смо имали свој задатак да извршимо, да погубимо Фердинанда. Мени је успјело да умакнем из Сарајева. Послије 6 дана путовања сам успио да спасим свој живот у нашу Краљевину Црну Гору. Уствари ја нијесам га убио, него сам био за то и ја. Послије мој друг који је успио и њега убио. (Реченица непотпуно изражена!) Бојећи се да ме не би проказали ухваћени другови, а како сам на путу сазнао да полиција у мом котару сумња на ме, а чак је и питала за ме ће сам, друго нијесам мо-Гору, ће се надам утјехи и спасењу мога живота, и молим Краљевске

гао учинити, него се кријомчарењем пребацити у Краљевину Црну власти, да ме пропуште у унутрашњост Краљевине. У унутрашњости имам познатих: Филип Михајловићу (у нехату додао у!) код Ратног министарства на Цетињу, Милан Поповић правник, те Максим Поповић у Никшићу обућар.

Најпонижније биљежим се с поштовањем
Пилатовци, 26/6 1914

Мухамед Мехмедбашић

Десно на полеђини изјаве: Број 447-149-1914, Пилатовци, 21/6-1914.

Краљ. Обл. Управи

Никшић

Спроводи се стражарно Мухамед Мехмедбашић из Херцеговине, сагласно ове његове унутрашње молбе. Изгледа сумњив према код њега нијесам могао наћи никаквих ствари ни докумената. Његовом пратиоцу обећао сам да му се плати путнине пер. 5. Са уљудном молбом, нека та управа ријеша ко ће истом платити путнину, пошто га нијесам смио пуштити сама као непозната и сумњива.¹⁾

За капетана
Б. Радовић

(М. п.)

2 *Иследни судија Обласној управи Никшић*
Број Службеног Никшић, 24-6-1914 г.
Веома хитно

Обласној управи

Овдје

Извољеће та управа држати у притвору Мухамеда Мехмедбашића, бјегунца, столара из Стоца до даље наредбе под строгим надзором.

Иследни судија
Н. Ковачевић

На полеђини: К. Ц. Управа Никшићске Области Број 1849, Никшић, 24/6 1914 год. В. 1914—488. Р.

Да шеф полиције у смислу акта иследног судије затвори Мехмедбашића.

Никшић, 24-6-1914

За Обл. Управитеља секретар
Дим. Ј. Николић

¹⁾ Испод регистрација Обласне жандармерије у Никшићу. Датуми су по старом календару, као и код осталих аката црквених власти. Изузетак су брзојави који су датирани по новом.

3 Шеф жандармерије Обласној управи Никшић

Број 307
В. 1914. 209

Никшић, 24 јула 1914

Краљ. Обласној Управи Никшић

На основу наредбе те управе од данас под број 1849, потписаном част је извијестити ту управу да се је Мухамед Мехмедбашић из Стоца, Херцеговац ставио у овдашњем полицијском притвору и да се је истоме учинио записник саслушања, као обично свима оним аустријским бјегунцима, који прелазе у нашу Државу, који се записник(у!) прилогу /1 спроводи тој управи с молбом на поступак и даље наређење, како ће се са реченим поступати. Да ли ће и даље овдје у притвору остати?

Шеф Обл. Жандар. 2)
кап. Л. Јовановић

4 Министарство унутрашњих дјела Обласној управи Никшић

Ургент брзојав бр. 7686, Цетиње, 7-VII-1914

Дознајемо да сте задржали Мухамеда Мехмедбашића из Стоца. Јавите јесте ли то учинили и ако сте, зашто?

По наредби министра начелник,
Пилетић

5 Обласна управа Никшић Министарству унутрашњих дјела

Ургент брзојав бр. 1848, Никшић, 7-VII-1914

Мухамед Мехмедбашић, с коме је ријеч у вашој телеграфској наредби од данас број 7686, држат је под полицијскијем надзором без притвора. Данас на захтјев оvd. Обл. суда исти притворен. Сјутра ће суду бити предат.

За Обл. управ.
секр. Д. Николић

6 Иследни судија Обласној управи Никшић

Пошто сте јучерашњим актом иследног Судије замољени, да би Мехмеда²⁾ Мехмедбашића метнули у полицијски притвор, а пошто вријеме за које се може окривљени задржати у притвору без преслушања садржи § 129 Зак. о крив. суд. поступку, т. ј. данас истијече, то услед овог имате овом суду истог спровести, у противном наредба од јучер број службено овим има се сматрати суспендована.

Никшић, 25 јуна 1914 год.

Краљ. Обласни Суд
Иследни судија, Н. Ковачевић

²⁾ Погрешно умјесто Мухамеда.

7 *Аустроугарско посланство Министарству иностраних дјела*³⁾

Отисак штамбиља А. У. посланства Цетиње, 7 јула 1914
на француском језику.

Број 274 п.

Вербална нота хитно

Према брзојавном саопћењу Владиног Повјереника у Сарајеву стигнутом ц. кр. катарском Поглаварству у Котору побјегла су два сукривца атентата почињеног над цез. и краљ. Висост надвојводу Франа Фердинанда и на његову супругу, наиме Цвјетко Поповић и Мухамед Мехмедбашић.

Лични опис обојнице прилаже се у пријепису.

Осим тога саопћује Земаљска влада у Сарајеву, да је поменути Мехмедбашић правилног носа, да има на лицу неколико младежа и јаки баритански глас; да носи фес јасне боје, црну хаљину и хлаче такођер јасне боје. Имаму 28 година. Исти је код Корита прекорачио црногорску границу те је од краљ. Власти био преведен у Никшић.

Према потраживању поменуте Земаљске Владе, част је ц. и кр. Посланству затражити подесно посредовање Краљ. Министарства како би у случају затечења поменутих, исте дало ухапсити и поставити их на расположење овог ц. и кр. Посланства, које неће пропустити да у смислу уговора дне 23 септембра 1872 г. поднесе дотично изручебно потраживање.

Краљ. Министарство Иностраних Дјела

Цетиње.

8 *Аустроугарско посланство Министарству иностраних дјела*

(Отисак штамбиља А. У. посланства, Цетиње, 10 јула 1914
на француском језику)

Број 285 пол.

Вербална нота.

У додатку ово уредном допису дана 7. т. мј. број 274, част је ц. и кр. Посланству према стигнутом му брзојавном саопштењу окружни суд у Сарајеву извијестити краљ. Министарство, да сукривац атентата почињеног на Њену ц. и кр. Висост Надвојводу Франа Фердинанда и на његову супругу, Мухамед Мехмедбашић, носи црвени фес и да говори српско-хрватски и нешто њемачки. Он се такођер називље Омербашић. Предистрага је противу њега заведена те је већ издат кривични налог.

Мехмедбашић је пребјегав у Црногору и рек би да се сада налази у притвору у Никшићу.

³⁾ Ова и слиједеће двије ноте датирана је по новом календару.

Уз саопћење наведеног част је ц. и кр. Посланству учтиво поновити молбу, коју је у горизоначеном допису управило Краљ. Министарству како би му поменутога ставило на расположење.

Краљ. Министарству Иностраних Дјела
Цетиње.

9 Аустроугарско посланство Министарству иностраних дјела

(Отисак штамбиља А. У. посланства Цетиње, 14 јула 1914.
на француском језику)

Број 291 п.

Вербална нота.

Врло хитно!

Према брзојавном налогу висеког ц. и кр. Министарства Иностраних Дјела, част је ц. и кр. Посланству учтиво замолити краљ. Министарство да би му саопћити изволило да је Мухамед Мехмедбашић, о коме је било говора у овоуредним дописима дана 7 и 10 т. мј. број 274 и 285, већ био ухапшен у Никшићу од кр. Власти.

Част је надаље ц. и кр. Посланству донијети до знања кр. Министарства, да се формално изручбено потраживање ц. и кр. Владе односно поменутога налази већ на путу те да се ради о томе, како би се реченога задржало до стигнућа овог потраживања.

С обзиром на хитност ствари част је ц. и кр. Посланству замолити краљ. Министарство за што скорије саопћење по предмету.

Краљ. Министарству Иностраних Дјела
Цетиње.

10 Министарство иностраних дјела Министарству унутрашњих дјела

(Штамбиљ министарства)

Цетиње, 1 јула 1914 г.

(К) Броју 2061.

Врло хитно.

Краљ. Министарству Унутрашњих Дјела
— Управном Одјељењу —

Цетиње.

На хитно потраживање оvd. ц. и к. а.-уг. Посланства, кр. Министарство Иностраних Дјела има част учтиво замолити кр. Министарство унутрашњих Дјела за што скорији одговор на његов допис од 25 и 28 јуна т. г. бр. 1992 и 2061, односно хватања Мухамеда Мехмедбашића учесника у Сарајевском атентату. —

По наредби Министра,

секретар:

М Павловић

11 Војвода Вукотић министру Вулетићу⁴⁾

Ургент брзојав, бр. 2917, Никшић, 15-VII-1914

Мехмед Омербашаић⁵⁾ утека има пола сата.

Обл. Управ.

В. Стево Вукотић

На полеђини концепт брзојава:

Обласном управитељу Вукотићу

Никшић

Омербашаић има бити ухваћен, иначе (сте!) ми ви за његово бјегство одговоран и подручно ви чиновништво.

Цетиње, 2/7 у 1 сат по поноћи

Министар Вулетић

12 Дво саслушања Филипа Михајевића⁶⁾

„... Зором или сте само тражили дозволу да га пусти за онај дан док сте ви ондје били?”

Ја сам тражио дозволу од г. управитеља за Мехмедбашаића само за онај дан искључиво, а никако и за даље. Шта више г. обл. управитељ није дозволио Мехмедбашаићу да спава код мене, што сам ја тражио од жандарма пратиоца Мехмедбашаићева, те је овај пошао питати, и казао ми, кад се вратио, да то није дозвољено. Сјутрдан, када сам ја пошао, Мехмедбашаића су повратили у обл. управу, чим се је са мном поздравно. Од тада више немам појма за Мехмедбашаића ништа, нити сам му се ништа јављао, премда је од мене у понедељак вечер тражио брзојавно да га извијестим имали што за њега. Ја Мехмедбашаићу на исти брзојав нијесам ни одговорио, јер нијесам знао, нити имао што у том погледу да му одговорим.

Можете ли знати гдје и куд би Мехмедбашаић могао умаћи?

Ја не могу знати изузев само толико, ако уопште то може бити као један податак, кад сам му рекао, ношто се сврши ова његова ствар те буде слободан, да дође на Цетиње и онда да предузме какав рад, јер би му се рентирало. Он ми је одговорио да неће, већ да мисли у Србију, те према томе закључујем, да је могао утећи за Србију.

⁴⁾ Саво Вулетић, послније првог свјетског рата првак пригорске федералистичке странке, током народноослободилачке борбе квислинг.

⁵⁾ У ноти Аустроугарског посланства од 10 јула 1914 за Мехмедбашаића стоји да се „он називље и Омербашаић“, па је могуће, уколико се војвода није побркао, то презиме узео умјесто Мехмедбашаић. Исто презиме је и у сљедећој депеши (док. бр. 11).

⁶⁾ Сачуван је само овај дво записничког саслушања. Саслушање је могло бити обављено од 4(17) јула 1914 тј. од дана, кад посљедњи пут обавјештава министарство обласни управитељ из Никшића поводом Мехмедбашаића, а изасланик, начелник Пилетић, отпочиње истрагу, до 13 (26) јула; 14 (27) јула подноси на Цетињу Пилетић извјештај министру. Види докуменат бр. 14.

Имате ли какву слику Мехмедбашићеву и ако имате уступите ми је до свршетка ове ствари.

Имам са његовијем и мојијем пријатељем Махмутом Алихџићем из Стоца и стављам је на расположењу.

Можете ли мислити да га је когод овдје у Никшићу подговорио на бјегство, и ко би то могао бити?

Ко би могао бити, то апсолутно не могу знати, али је више него сигурно да он то не би учинио, да га ко са стране на то није подговорио и препао да ће га наше власти издати, јер кад сам ја с Мехмедбашићем говорио увјеравао сам га, да му је овдје најсигурније мјесто, чак сигурније него да је и у Србији. Мехмедбашић ми је одговорио, да не може ни помислити да ће га предати Аустрији, али иако би дошло до тога, свакако сам се био ријешо с војим животом, те би се радије и убио.

Док сте били у Никшићу да ли је уопште ко говорио и доказивао, да ће кр. влада предати Мехмедбашића и да ли је ко о томе разговарао и дискутирао то питање?

Нијесам чуо уопште никога да је о томе говорио за вријеме мог боравка у Никшићу.

Имате ли још што да кажете, што би могло допринијети, да би се ушло у траг бјегунцу Мехмедбашићу и пронашао онај, који је допринио његову бјегству?

Немам ништа више.

По прочитању Ф. Михајевић

Закључено и потписато у 9¼ прије подне

Ишљедник,
Сп. Пилетић

13 Изјава војводе Стева Вукотића начелнику Пилетићу

Начелнику Министарства Унутр. Дјела

Г-ну Спасоју Пилетићу

Господину

Никшић

На Ваш захтјев Господине Начелниче подносим Вам слиједећу изјаву:

Одбјегли Мухамед Мехмед-башић дошао је овдје под стражом 22 јула ове године у вече, а потписати је тек 24 тог истог њему, односно о његовом доласку дознао и то од Милана Поповића, студента из Херцеговине, а на овај начин: Милан Поповић 24 истог мј. после подне дошао је код подписаога у кућу и уз разговор рекао ми: „Дошао сам код Вас Господине Војвода да Вас молим да би сте Мухамеду Мехмед-башићу дали начина и заштите“. На ово сам ја Поповићу одговорио, да мене та личност није позната, нити пак да знам да исте у Никшићу постоји. — Поповић ми је одговорио да се Мухамед

мед наводи у Никшићу сво већ трећи дан и да је сад стављен у Полицијском притвору као сумњив, јер је исти пребјегао овамо због извршеног Атентата у Сарајеву. — На ово сам одговорио Поповићу, да за то ја нијесам извјешћиват како од стране Шефа жандармерије тако ни од секретара Обласне Управе, али ћу се од истих сад обавијестити и видјети што је то.“

Затим следује у изјави надуго пребацивање шефу жандармерије, секретару обласне управе и присутном претсједнику окружног суда што га нијесу обавијестили о доласку Мехмедбашићевом, па онда о томе реферат телефонским путем министру унутрашњих дјела.

„Г. Министру Ун. Дјела, пошто сам му горње предочио као и оно што је Мухамед на Записнику био изјавио, Г. Министар рекао ми је, да Мухамеда не предајем Суду, јер ћемо гледати да се ослободи, него нека остане у притвору, о чему знаде и заст. Предсј. Обл. Суда г. Нико Почек који је истом приликом говорио на телефону са г. Министром Ун. Дјела, а да се његов — Мухамедов — Записник у коме је казао да је учесник у Атентату поништи и нови сачини, да је он—Мухамед пребјегао у Црној Гори, да не би био убијен као истакнути Србин Муслиманин, те смо тако и урадили и његов — Мухамедов стари записник поништили а нови други преправили“.

Затим следује Вукотићево излагање о доласку Михајевића, о усменом гарантовању студента Милана Поповића и Филипа Михајевића, чиновника министарства војног, (оба су из Стоца), о војводиној наредби да се Мехмедбашић креће под надзором жандарма Котића, а касније Барбареза, уз најстрожије наређење да Мехмедбашић не би побјегао, или да га не би ко нашао, што је важило до његовог „бјекства“. Затим Вукотић наставља:

„Да Мухамеда под надзором жандарма пуштим да може полазити у варош, дале су ми изјаве г. г. Филипа Михајевића и Милана Поповића, као и то, што је Г. Мин. Ун. Дјела рекао на телефону у присуству Г. Ника Почека, да се Мухамед не предаје Суду, него да ће се гледати, да се ослободи, и послеје тога дало ми је павода још и ово: што ми је Милан Поповић казао, да је дозвола, да је г. Министар Предсједник Сердар Јанко Вукотић по Филипу Михајевићу послао Мухамеду 100 (стотину) перпера. Према свему истакнутом нијесам никада могао рачунати да би Мухамед одбјегао, а још кад сам и наком свега тога одредио да га жандарм најстрожије под надзором држи.“

Никшић, 6/7 1914 г.

Обласни Управитељ
Војвода С. Вукотић

14 Извјештај начелника Министарства унутр. дјела Спасоја Пилетића
Министру Унутрашњих Дјела
Господину Саву Вулету

Цетиње

Вашиим рјешењем од 2 јула, ове године, број 8147. потписани је одређен, да ислиједи и утврди: до кога је кривица за бјегство Мухамедовог

меда Мехмедбашаића из полицијског притвора обласке управе у Никшићу.

Поведеним ишљећењем, како се из записничких преслушања може видјети, потписани је утврдио троје:

1.) да су одговорни фактори (мјесна полицијска власт) врло слабу пажњу водили и подлегли утицају извјесних лица споља и тиме допринијели и олакшали бјегство Мехмедбашаићево;

2.) да су се извјесна лица, како се из приложених списа може видјети, и одвише ангажовала за Мехмедбашаића, и заузела код мјесне власти, а без сумње и подговорила Мехмедбашаића на бјегство и при томе му била на руци; и

3.) да законску одговорност за његово бјегство има сносити жандарм Илија Барбарез, које му је Мехмедбашаић повјерен био од стране власти на чување.

О овоме сам спреман поднијети накнадно а на захтјев Господина Министра, исцрпан извјештај.

Прилажем листу дневница и подвозних трошкова с учтивом молбом за исплату.

Цетиње, 14/VII-1914. г.

С поштовањем
Сп. Пилетић

У Министарству унутр. дјела извјештај је заведен под бр. 879, 15-VII-1914 г. Даље је на полеђини извјештаја донијето решење о дневницама. Нема трага о тражењу накнадног извјештаја. Затим је на полеђини истог акта донијето ово решење:

„Р.

С обзиром на ратно стање (са Аустро-Угарском Монархијом) нека се списи ставе у акта .

26/VII-914

Цетиње.

По наредби Министра,
Начелник
Сп. Пилетић